

Universiteit
Leiden

The Netherlands

The pre- and protohistoric togué of the Niger alluvial plain, Mali

Schmidt, A.M.

Citation

Schmidt, A. M. (2009, November 11). *The pre- and protohistoric togué of the Niger alluvial plain, Mali*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/14330>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/14330>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

SAMENVATTING

Zowel de archeologische nederzettingen van het survey-onderzoek, als de vindplaats Dia, zijn gelegen in de zuidelijke Binnendelta van de Niger in Mali. Ze maken deel uit van de duizenden *togué* die zijn aangetroffen in de gehele Binnendelta, van San tot Tombouctou. Deze tell-achtige nederzettingen dateren van de late Steentijd tot aan de huidige bewoning. Hun grootste bloeiperiode vond plaats tijdens de grote middeleeuwse West-Afrikaanse rijken.

Vanaf 1980 zijn de archeologische sites in de Binnendelta van de Niger op grote schaal geïnventariseerd. Het doel van deze inventarisatie was om meer inzicht te krijgen in de omvang en de conserveringsstaat. De zuidelijke Binnendelta onderscheidt zich van de rest van het deltagebied door twee belangrijke kenmerken. Ten eerste is in de zuidelijke Binnendelta de dichtheid van archeologische vindplaatsen het hoogst. Ten tweede wordt het archeologische erfgoed in deze regio ernstig bedreigd door schatgraverij. Veel van de archeologische sites worden illegaal opgegraven waarbij het archeologische databestand onherstelbaar wordt vernietigd. Om de noodzakelijke informatie voor het reconstrueren van de bewoningsgeschiedenis van die regio te kunnen verzamelen, is wetenschappelijk onderzoek noodzakelijk en hebben noodopgravingen een hoge prioriteit.

Ondanks de professionalisering en toename van het archeologisch onderzoek in Mali in de laatste helft van de vorige eeuw, bestaat er in West-Afrika in vergelijking met de rest van de wereld toch een flinke achterstand. De relatief recente ontwikkeling van grootschalig, systematisch archeologisch onderzoek en de immense omvang en diversiteit van het archeologische erfgoed maken het inhalen van deze achterstand tot een uitdaging. Helaas zijn er in binnen- en buitenland onvoldoende middelen beschikbaar om deze achterstand in te lopen, omdat de prioriteiten bij het besteden van de middelen meestal elders liggen. Hierdoor blijven veel basale archeologische onderzoeksvragen, zoals die naar de overgang van Late Steentijd naar IJzertijd en die naar de introductie van ijzerbewerking, binnen de Malinese prehistorie vooralsnog onbeantwoord. Voor het inhalen van deze achterstand is spoed vereist. Dit maakt alle professioneel verzamelde informatie van groot belang.

De algemene doelstelling van zowel de regionale survey als de opgraving is het verkrijgen van een beter inzicht in de bewoningsgeschiedenis van de zuidelijke Binnendelta van de Niger in Mali.

De combinatie van beide gegevensbestanden biedt verschillende, interessante perspectieven: de regionale oriëntatie van een survey en de site-gebonden diepgang van een opgraving. Het survey-onderzoek laat de regionale diversiteit zien maar is gebonden aan oppervlaktemateriaal. De opgraving biedt gedetailleerde, chronologisch ingebedde informatie maar is gebonden aan één enkele locatie. Beide hebben een beperkte bruikbaarheid, maar de combinatie van gegevens levert duidelijke meerwaarden op en zet eerder verzamelde gegevens in een nieuw perspectief.

Daarnaast is er sprake van een interessante vergelijking tussen het in een urbane context verzamelde opgravingsmateriaal en de geografische survey-gegevens van het agrarische achterland. De Binnendelta is een ecologisch rijk gebied dat wordt omringd door een veel droger Sahel-landschap en het ligt voor de hand dat er in het verleden geprofiteerd is van deze landschappelijke rijkdom. Het is echter de vraag in hoeverre deze rijkdom verantwoordelijk is geweest voor de urbane ontwikkeling van de regio of dat daar (tevens) handelscontacten aan ten grondslag hebben gelegen. Dat er in ieder geval intensieve contacten hebben bestaan tussen de centra en het omliggende achterland wordt aangetoond door de grote homogeniteit van de materiële cultuur van de regio.

Voor het beantwoorden van de verschillende onderzoeksvragen is gebruik gemaakt van de gegevens, die zijn verzameld tijdens *Projet Togué*. Dit gegevensbestand van 834 *toгуé* werd aangevuld met drie eigen veldwerkperiodes in 1995, 1996 en 1997, waarin 128 van deze *toгуé* opnieuw werden bezocht.

Door de verspreidingskaart van de vindplaatsen met behulp van GIS te confronteren met de geomorfologische informatie van het gebied, is inzicht verkregen in de locatiekeuzen van de *toгуé*-bewoners. De voorkeur voor specifieke locaties, zoals een positie dicht bij goede visgronden, landbouwgrond of weidegrond, kan verwijzen naar de socio-economische achtergrond van de bewoners. Naast een lintverspreiding langs de waterwegen, bestaat er soms ook een duidelijke clustering van vindplaatsen. Een hiërarchische differentiatie tussen de sites blijkt uit verschillen in omvang en het clusteringspatroon van de sites.

Door zijn ecologische rijkdom heeft de Binnendelta veel te bieden aan de omliggende veel drogere gebieden. Tevens was dit gebied strategisch gelegen voor het trans-Sahara handelsverkeer. Waarschijnlijk hebben de waterwegen een belangrijke rol gespeeld voor het transport van de geïmporteerde producten naar het achterland, dat daarvoor waarschijnlijk zijn overvloed aan agrarische producten in ruil aanbood. Het oppervlaktemateriaal geeft indicaties van de grootschalige verspreiding van prestigieuze goederen op vele vindplaatsen in het rurale achterland.

Het dateren van de laatste bewoningsfase was cruciaal voor het onderzoek omdat hiermee een chronologische differentiatie tussen de verschillende vindplaatsen kon worden aangebracht. Voor het bepalen van deze laatste bewoningsfase werden twee methoden ontwikkeld:

1. het dateren aan de hand van gidsartefacten;
2. het dateren aan de hand van het oppervlakteaardewerk.

Het oppervlaktemateriaal is tevens gebruikt voor het vaststellen van de functie die de sites vervulden. Soms kwamen de oude bewoners zelf in beeld door de aanwezige grafpotten of vlakgraven. In combinatie met eventueel aanwezige oppervlaktestructuren werd een beeld verkregen van de interne structuren van de nederzettingen. Door de lokale bevolking naar inlichtingen te vragen, was het soms mogelijk de sites te koppelen aan de lokale orale traditie in de regio.

Een belangrijke onderzoeksvraag was of op basis van de samenstelling van en de verschillen in het oppervlaktemateriaal van de onderzochte sites misschien een etnische diversiteit van de nederzettingbewoners kon worden vastgesteld. Het oppervlaktemateriaal vertoont echter juist een hoge mate van homogeniteit. Omdat vanuit historische bronnen bekend is dat de bevolking van de Binnendelta wel degelijk bestond uit verschillende etnische groepen, zou dit intensieve onderlinge contacten en een uitgebreid uitwisselingsnetwerk van goederen en producten kunnen reflecteren. De aanwezigheid van een veelheid aan verschillende etnische groepen bemoeilijkt bovendien het individueel onderscheiden van een specifieke etnische groep. Daarnaast realiseren we ons dat eventuele *intra-site* verschillen zich niet altijd in het oppervlaktemateriaal aftekenen.

Het nederzettingcomplex bij Dia bestaat uit een agglomeratie van drie grote archeologische vindplaatsen: Dia-Shoma, Dia en Dia-Mara. Deze sites worden van elkaar gescheiden door een aantal depressies. Dia-Shoma is, met een oppervlak van 49 ha, de grootste vindplaats en als enige verlaten. De vindplaats Dia, 23 ha groot, wordt nog steeds bewoond, terwijl Dia-Mara (28 ha) grotendeels verlaten is maar nog gedeeltelijk wordt gebruikt o.a. als de begraafplaats van het dorp. In de directe omgeving van het complex van Dia bevinden zich een groot aantal andere vindplaatsen.

Er is gebruik gemaakt van drie complementaire archeologische onderzoeksmethoden: een regionale survey, een site-survey en een opgraving. Er is uitsluitend opgegraven op Dia-Shoma en Dia-Mara. Voor een opgraving in Dia zelf werd door de lokale bevolking geen toestemming verleend.

Voorafgaande aan de opgraving is een surface survey uitgevoerd op Dia-Shoma. Op basis van de resultaten daarvan is de plaats van de opgravingsunits vastgesteld. In totaal zijn er, verdeeld over Dia-Shoma en Dia-Mara, 18

opgravingsunits aangelegd. Daarvan zijn er 13 tot op de natuurlijke ondergrond opgegraven. Bij vijf units is ervoor gekozen de opgraving eerder te beëindigen. Al het sediment afkomstig uit de opgraving werd gezeefd. De wandscherven kleiner dan 3 cm, werden uitsluitend geteld. De overige wandscherven werden collectief beschreven. Alle randscherven, ook de randscherven kleiner dan 3 cm, alle bodems en alle uitzonderlijke wandscherven zijn individueel beschreven en bewaard. In de units A, B, C en F zijn uitgebreide monsterprogramma's uitgevoerd, gericht op botanische en zoölogische resten. In de overige units, met uitsluiting van het laatste veldseizoen, zijn alleen aslagen en haardplaatsen bemonsterd. Het onderzoek van het menselijke skeletmateriaal is uitgevoerd door fysisch antropologen.

Aan de hand van de stratigrafisch verzamelde gegevens is het mogelijk de bewoningsgeschiedenis en de dynamiek van de nederzetting over een periode van bijna 3000 jaar te volgen. De eerste bewoners kwamen vanuit het noordwesten. Metaal en gedomesticeerde rijst waren vanaf het begin van de bewoning bekend. Veeteelt, visserij en de jacht droegen, per perioden in verschillende verhoudingen, allemaal bij aan het voedselpakket van de bewoners. De overgang van dorp naar stad is afhankelijk van de gehanteerde definitie, maar de omvang van de site, de omvangrijke lemen structuren van de stadsmuur, de toenemende specialisatie in de manier waarop in het onderhoud werd voorzien, de uiteenlopende handelscontacten en het omvangrijke grafveld zijn belangrijke indicatoren voor het urbane karakter van de conglomeratie. De overweldigende hoeveelheid aardewerk gaf de mogelijkheid tot het opstellen van een lokale typochronologie. De vergelijking van de vondsten van Dia Shoma met die van Dia Mara gaf inzicht in de verschillen in de ontwikkeling van deze twee satelliet-sites.

Zoals de site-survey op Dia-Shoma heeft bijgedragen aan het lokaliseren van interessante opgravingslocaties, zo zorgde de regionale survey voor het inbedden van de opgravingsgegevens in een regionale context. In een cirkel met een straal van 5 kilometer rond Dia zijn met behulp van luchtfoto's 102 archeologische vindplaatsen geïnventariseerd en bezocht. Hieruit bleek bijvoorbeeld dat het begraven van de doden in vlakgraven zich niet beperkte tot Dia-Shoma maar een regionaal fenomeen was.

Het survey-onderzoek en de opgraving hebben goed gedocumenteerde informatie over een groot aantal archeologische vindplaatsen, verschillende verspreidingskaarten en gegevens over de omvang en het tempo van de schatgraverij in de regio opgeleverd. Dit onderzoek heeft ook een aantal nieuwe vragen genereerd en heeft gezorgd voor een empirische basis en voor een essentieel gegevensbestand als basis voor de discussie en theorievorming over de bewoningsgeschiedenis en het urbanisatieproces van de zuidelijke Binnendelta.

Lange tijd was deze discussie voornamelijk geconcentreerd op het urbane centrum Djenné-Djeno en zijn directe omgeving. Met dit onderzoek is niet alleen aangetoond dat de bewoning en de stedelijke ontwikkeling in de zuidelijke Binnendelta van de Niger veel ouder zijn dan werd gedacht, maar tevens verschillende urbane centra naast elkaar hebben bestaan. Tegenwoordig is men zich ervan bewust dat een dergelijk urbaan centrum niet los gezien kan worden van zijn omringende achterland en zich alleen goed kan ontplooiën binnen een reeds bestaand, goed functionerend nederzettingssysteem. Het survey-onderzoek toont aan dat Djenné-Djeno zo'n achterland tot zijn beschikking had en werd omringd door een gedifferentieerd en gestructureerd nederzettingssysteem, waarbinnen zich ook andere grote nederzettingen, zoals de stad Dia, konden ontwikkelen.

Een van de onvoorziene resultaten van het onderzoek was het inzicht in de omvang en het tempo van de illegale schatgraverij. Deze zijn schrikbarend: de illegale plundering van archeologische vindplaatsen was in vijf jaar verdubbeld. Dit zijn de enige concrete cijfers over schatgraverij in Mali en zij onderbouwen de bestaande vermoedens omtrent de omvang en het tempo daarvan. Als deze ontwikkeling niet kan worden gestopt, zal er in de nabije toekomst geen archeologisch databestand meer bestaan dat kan dienen als basis voor de reconstructie van de geschiedenis van de regio. De gevolgen hiervan zijn desastreus, vooral voor de identiteit en het historisch bewustzijn van de bewoners van dit gebied.

